

BERTHA ZOLTÁN

Föld és ég

A 2016. évi Tokaji Írótabor az 1956-os forradalom szellemiségét elevenítette föl. S a megnyitó ünnepség első verseként Oláh János *A budai hegyek alatt* című katartikus költeménye hangzott fel: „vívtunk, ha kellett, és ha nem, / én Istenem, Jóistenem, / nem ismert ránk a félelem. / Vívtunk csak a szabadságért, / lyukas zászlónk igazáért. // A Corvin köz, a Jutadomb, / Széna téren a gyér falomb / soha többé semmit se mond, / mintha mi sem történt volna, / hallgatás a szánk levarrta. // Számúzóttan, hajléktalan / meghúzhatom itt-ott magam, / de nem érti senki szavam, / kiröhögnek, ha említtem, / bízvást miben egykor hittem.” Döbbenettel, megrendülten hallgattuk a versmondást: drága költőbarátunk immár földöntúli üzenetét; hiszen csak alig előtte kaptuk a gyász hírt felőle. Így közös néma főhajtással s emlékező szavakkal öelötte is tisztelegtünk, amikor ötvenhatról beszéltünk. És dacos fogadkozással vagy anélkül is – ébresztő, keserű mondataival fülünkben-lelkünkben: mégiscsak az ő és a szent zászló örökérvényű igazának hirdetésére szántuk újra magunkat. Mert amint utána a farkasréti temetői búcsúztatásán Jókai Annától, Szentmártoni Jánostól és a többiektől hallottuk: aranyfedezetű sorsirodalmi munkássága hiteles és értékbiztos nemzettudatunk fundamentumába kell, hogy épüljön.

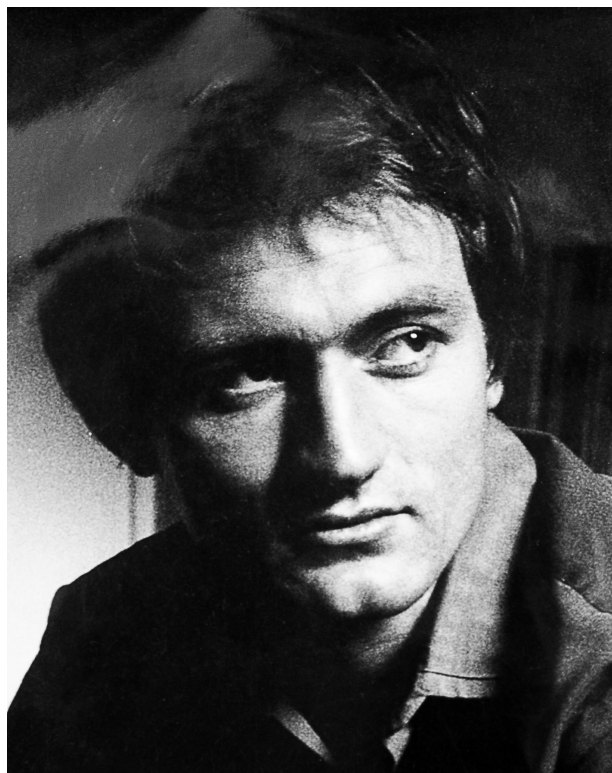
Oláh János impozáns életművének valódi arányai most már aztán igazán megmutatkozhatnak mindenkinek számára. 2011-ben jelent meg a novellái színe-javát tartalmazó *Számúzótt történetek* című kötet, amely „kegyetlen nyíltsággal” (Kodolányi Gyula), „drámaiságában is egzakt pontossággal” (Pécsi Györgyi) vetíti ki a kommunista korszak embernyomorító hétköznapjait: a szenvedésözönnek meg az élni akarásnak azt a különleges sorspanorámáját távlatosítva, amely felrázó autentikussággal világít rá az ezt a népet az elmúlt évtizedekben agyongyötrő mindennemű kifosztatásokra, alávettetésekre, elkorcsosulásokra – ami külső-belső számúzetésbe sodort tisztességet, tisztalelkűséget. Az elbeszélések „a fenyegetettség kordokumentumai: hogy romlott meg, hogy esett szét egy egészséges élet, egy közösség” (Lezsák Sándor); narrátoruk „korhú krónikásként tárja elénk a szabadság

nélküli rend természetét”, a bolsevik diktatúra ámokfutását (Ködöböcz Gábor) – a számvető szembenézés egyfajta modern népiséget (móriczi, sántai örökséget) újító módszerességével és invenciózusságával. Szugesztív újrealizmussal rajzolja a kisembereket, akik „próbálják túlélni a néha-túlélhetetlent, és magyarázatot találni a néha-megmagyarázhatatlanra” (Lajos Nóra); akik „folyton folyvást saját körülményeikbe ütköznek”, s akik sebzettségének „legfájóbb hatása pedig az, hogy egy közösség hagyományos struktúráit és kultúráját pusztítja” (Kelemen Lajos). Igaz, élénk, életes néptörténelmi tabló ez tehát. Az újabb összefoglaló könyv, a többrészes regény (*Közel*, 2014) a hasonló tematikát a magyar és a világirodalmi (egyszerre konfesszionális és tudatáramoltató) modernség számos jellegzetességével, az erőteljesen lélektani és metafizikai sugallatú konkrét-tárgyas ábrázolással és nyelvezettel juttatja kifejezésre. Az emlékidézés formatechnikája – „az önpusztító önkeresés, az önélveboncolás hangja”, a „prózaversre emlékeztető” asszociativitása, „bartóki kontraszthatásaival” (Határ Győző), a „paraszt-, vagy pontosabban szegényregény” (Réz Pál) elemző mélységeit költőivizionárius irányba tágító, így a szerzőt Proust tanítványaként is jellemezhető intonációja –, az előadásmód rétegezetsége, dús epikai összetettsége pedig még a francia új regény (a „nouveau roman”) esztétikai hatáserejétől is gazdagodik: a „közelség élménye” (úgyszólván fenomenológiai mikro- vagy hiperrealizmusa), a tárgyakat a „pórusaikig kinagyító” szemlélet: mind-mind a vérbő léttapasztalatok műgonddal cizellált intenzív stiláris megalkotottságát demonstrálja.

S a műfaji, poétikai sokszínűség kincsestáráként becsülhetjük a *Belső tükör – Összegyűjtött versek 1958–2014* (2014) című hatalmas opust is, amely Oláh János szinte teljes lírikusi oeuvre-jét magába öleli. (És következhetnének még nagysikerű drámáinak vagy esszéinek, publicisztikáinak az összegző kiadásai is.) A „belső tükör” introspektív metaforája a viviszekciós önanalízisre hajlamos, a modern személységet felzaklató érzelmi, látványi és látomásos benyomásokra érzékeny költői én helyzetét definiálja (a „belső tükrök egy eltévedt tekintet tánctermeiben égnék”; s a „kígyómarás érzete” meg a „méhek falánk sava” „gyógyít és gyilkol”), vagyis a szubjektív létérzékelés de profundis ágazik föl a közösségi és a transzcendentális világszférákba és sorsdimenziókba. A belső így egyben külső tükör is: egész korszakok,

társadalmi állapotok és változások visszképévé, sorjázó nemzedékek közérzetének hú lenyomatává tágu. Az „őszinteség szabadító ereje” bontakozik itt ki, a meditatív tömörítés és áttételezés, „a keresetlenség és a választékosság szerencsés egyensúlyát, a szkeptikus moralista bölcsességét” hordozó esztétikai értékformákban, az egyszerre rezignált és protestáló létkritikai hangvételben, a konok, fanyar, pontos és szenvtelen stílusba feszített veszteségtudatos látletek atmoszférájában, a „kollektív megbántottság hangulatát” tüntetve kifejező kor- és kórképekben (ahogyan Alföldy Jenő taglalja). „Néhány sor, s mennyi finom, rejtett mélység, titok, utalás, kérdés” (Tözsér Árpád).

A Kilencek (Nagy Lászlót idézve: a „torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát” viselők) legendás antológiájának, az 1969-es *Elérhetetlen földnek* a címadó versét Oláh János írta, s a megszenvedett szülőföld-élmény (az elszakadással és a mégis-ragaszkodással, az elsüllyedt múlt és a bizonytalan jelen-jövő keltette titokérzésekkel) már ott is egyetemes létélménnyé tágu. „Lakonikus mondatok, nyelvi párhuzamok és ellentétek” racionalitása révén (Rózsa Endre szerint), s azzal is, hogy „nála az intellektualizmus filozofikussá is válik, s ezzel egyidőben nemegyszer enigmatikussá vagy példabeszédszerűvé” (Vasy Géza) – Utassy József sziporkázó imagista entuziazmusával, Kiss Benedek mágikus dalpoézisével, Péntek Imre groteszk nyelvbravúrjaival, Mezey Katalin szakrális-profán stílusával, Konczek József újexpresszionisztikus hangütéseivel, Kovács István talányosan képzet-tömörítő, Győri László fantáziajátékos versmodorával összevetve is. Kozmikus hiány és csendzúgás háttér-moraja övezi a szavakat: „Beszélni kellett volna mindarról, / miről beszélni nem lehet” (*Nagyítófény*); „Másra valló szavak mögött / rejtőznek az igazi szavak, / és az idejükre várnak, / mikor mindent elmondanak” (*Búcsú nélkül*). S a közösségi magyar megmaradás kétségessége: „Kövér tankoktól rázkódott az asztal / s a lámpafény egy ördöglepke-szárnyon. (...) Rászoktattam magam a hallgatásra, / gyűrött papírra, hideg altatóra” (*Titkos ország*); „A történelem lábát / bennem törölte meg, / de gyalázatomban nem fájt / végül is senkinek” (*Tanulság nélkül*); „E konok nyelvet / kevesen beszéljük, / de ahhoz mégis / túl sokan, / hogy értsük egymást” (*Magyarok*); „Ég vándorát újra látod! / Nomád íjad megfeszíted (...) Akit hajdan üztél-vágytál / átszökellve berket-árkot, / most, amikor rátaláltál, / szántsándékkal elhibázod” (*A csoda-*

Oláh János

szarvas elvesztése); „Olyan nehéz szótlansul szólnom hozzád / szétszabdalt, kivégzett, hazátlan ország, / mert néma vagy és néma vagyok én is, / e némaság ínyemből serkedt vér-íz. // S ha megszólalnánk is, kihez ki szólna, / nem hitelenség, de nem is hit volna. / Vége van, jaj, mindennek vége, vége, / ne szégyelljük, mondjuk ki bátran végre” (*Olyan nehéz...*). A hierophánia térségében, a theophánia közegében azonban – a gyökeres mélységekből az égbe szökő, a végest a végtelennel összekötő templomtorony által – a fentiek erői betörhetnek a teremtő anyai matériába: „Templomtorony hatol a földbe, / és Gaia anyánk megtermékenyül. / Szerelmesen fölkapja ölebe, / s fülebe duruzsol a jeges űr” (*Gaia anyánk*). S ha „egy hangtalan / dal sír föl daltalan” (*A nemlét dallama*): a földtől az égit, mégis és mindenütt: „ősi nesz” zenél.

„Oláh János álmában is éber, a vak világban is látó költőként, ’a történelem gégemetszett csöndjét’ megtörve, kimondja a már-már kimondhatatlant” (Tökés László). „Olyan, falhoz állított, majd összedrótozott kezekkel, arccal lefelé elföldelt vagy kiforgatott tekintetű és megtört nyakú szavaknak adott újra ragyogást, mint ’haza’, ’nemzet’, ’hazaszeretet’, ’együttérés’, ’barátság’ és ’ország’” (Jánosi Zoltán). Műve így lett valóban mindnyájunkat eszméltető igazságbeszéd, bölcsességbeszéd, sugárzó sorsbeszéd.